

jelenti. A gépek ekkor fellendülő fizikai-mechanikai elemzése az életműködésben is megmutatni vélte a gépet: az ok-okozati viszony következetes, de mechanikus, metafizikus végiggondolásával már Descartes is kimondja, hogy az állat — gép, ezen túljutni azonban a rendszerét megkötő végső isten-képzet nem engedi. Az utód, Lamettrie megteszi a döntő lépést, s 1748-ban tisztán materialista nézeteket fogalmaz meg: az ember — test, gondolkodás és lélek csak a test tevékenysége. A descartes-i logikai menetet betetőző definíciója: az ember — gép, mechanizmusában elfogadhatatlan, ugyanakkor koncepciójának alapvető materializmusát bizonyítja.

Weszprémi 1754 őszi anatómiai előadáson vesz részt. A szeme előtt feltáruló anyag ismét mély gondolatokat kelt benne, s aznapi feljegyzéseiben egy rövid német nyelvű mondatral válaszol saját, évekel ezelőtt feltett nagy kérdéseire, egycsapásra oldva fel ezzel a Zürich óta kísértő kételyeket. Der Mensch ist, was er isst — az ember az, amit megesszik, idézi Lamettrie híres mondatát, mely aforisztikus formájában az orvosfilozófiai iskola materializmusát és mechanizmusát egyaránt tükrözi. (Meg kell jegyezni, hogy a német szójátékok elsősorban Büchnerrel, a XIX. sz. vulgármaterialistájával kapcsolatban szokták említeni, noha Lamettrie szerint is „az ember az, amit megesszik”. Lofthouse mindenesetre németül idézi.) Weszprémi szokás szerint most sem mond részleteket, szűkszavúan csak annyit jegyez fel, hogy eredetiben olvasta Lamettrie-t, a kifejező idézet azonban önmagában is elég: szemléltetően tárja fel a fejlődést, melyet Weszprémi rövid pár év alatt Hatvani professzor kezdeti hatásától a korabeli ideológia legradikálisabb balszárnyáig megtett.

Utrechti tartózkodását hazai események szakították vele félbe. Már 1753-ban a debreceni főiskola Hollandia, Svájc és Anglia támogatását kéri, mert Mária Terézia megiltotta Debrecennek az iskola anyagi szükségleteihez való hozzájárulást. A könyörgő levelek egyikét Weszprémi kapta kézhez, aki nagyszabású angliai gyűjtőkörútra gondol. Nemcsak a rábizottak miatt: London az orvostudomány élenjárója ez időben, s Weszprémi szilárdan készül hivatására.

Megérkezésének időpontját a napló nem említi, az első angliai feljegyzések 1755 februárjából valók. Nem megy mindjárt Londonba, hónapokon keresztül az oxfordi és cambridge-i egyetemeken hallgat előadást. Minden szabadidejét az oxfordi könyvtárban tölti; olvasmányai közt az orvosi könyvek mellett Szent Ágoston, s Locke pedagógiai főműve, a „Treatise of education” is szerepel. Utóbbiról nem jegyez fel semmi érdemlegeset, Locke nyilvánvaló hatása azonban már néhány év múlva, első nagyobb művei egyikén érezhető lesz.

Weszprémi naplójának utolsó, gyér feljegyzései utrechti visszatéréséről, s ottani, közeledő szigorúvizsgáiról szólnak. A végleges, Magyarországra való hazatérésről nem ír, de e gondolatnak már Angliában kellett megszületnie, mert közvetlenül elutazása előtt huszonhat kötet könyvét, köztük egyetemi jegyzeteit, az oxfordi könyvtárnak ajánlja fel. Naplója itt szakad meg: előkerülését tekintve bizonyos, hogy az ajándékkönyvek közé keveredett.

Weszprémi naplója jelentős írás — a műfaj kiemelkedő magyar képviselői, Bethlen Miklós, Misztótfalusi, Mikes, Széchenyi, Justh Zsigmond műveinek egyenrangú társa. E vázlatos áttekintés célja a napló szerény igényű ismertetése volt; csak érinthette azokat a csomópontokat, melyek elemzése Weszprémi végleges megítélése, életművének tisztázása szempontjából elsődlegesnek tűnnek. Egy sor kérdés — Weszprémi filozófiai recepciójának elemzése, az elődök (Apáczai, még inkább Pápai-Páriz) életművéhez való kapcsolódása, s elsősorban a hazatérte utáni negyven éves alkotómunkának tisztázása — még nyitott. Ezeket vizsgálni az elkövetkező kutatás feladata lesz.

SIPKA SÁNDOR

JÓKAI HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KÉPVISELŐSÉGE

Jókai népszerűségének egyik legragyogóbb példája volt az az izgalmas választási küzdelem, amelyben 1869-ben Gorove István kereskedelmi miniszterrel szemben mint a bal-közép párt jelöltje 30 szavazattöbbséggel győzött, és az ország legnagyobb kerületének, a Terézvárosnak képviselője lett. Mikszáth megfigyelése szerint Jókai életének egyik legszebb napja volt ez a diadal. „Azzal a hittel pihenhetett meg az üdvözlő beszédek, válaszok és lakomák, áldomások után — írja nagy kortársáról — hogy az országnak körülbelül a legnépszerűbb embere. Az utcán nem járhatott többé gyalog, mint egykor gróf Teleki László, mert

önkéntelen éljenek törtek ki a járókelőkből. Ha vidékre utazott, a peronokon szónoklatok vártak rá és fehérruhás leányok. Kijött a városi magistratus is élén a polgármesterrel. Diadalívek alatt, nem ritkán tarackdurrogások közt vonulhatott be a városokba, mintha az övé lenne az ország és a hatalom. Pedig csak az ország szeretete volt az övé. Más hatalom nem volt soha a kezében, csak az ő kis acéltolla.” (Mikszáth: Jókai Mór élete és kora. II. k. 113. l.)

Mikszáth megállapítása az is, hogy 1875-ben Deák Ferenc és Tisza Kálmán pártjának egyesülése után az egykori ellenzéki képviselőknek igen megfogyott az a népszerűségük, amit a balközépben szereztek. „Sőt a Jókaiéból még az is fogyott és hamvadt a fazekak alatt (melyekből a húst, ha volt bennük, mások villázták ki), amit irodalmi réven szerezett (i. m. II. 149. l.).

Meddő kísérlet volna kétségre vonni azt a közismert ténnyt, hogy Tisza Kálmán politikai irányvonalának megváltozása nagy csalódást okozott párhívei táborában, és a fúzió az egykori ellenzék népszerűségét erősen megtépázta; annak igazolására azonban, hogy Jókai írói népszerűsége egy ideig ezzel a politikai népszerűtlenséggel is sikeresen dacolt, félreérthetetlen bizonyíték 1875-ös hódmezővásárhelyi választásának története és eredménye.

A Viharsarok e forradalmi hagyományokról nevezetes városában mindig nehéz dolga volt annak, aki kormánypartí programmal lépett fel és a fennálló rend támogatására próbált híveket toborozni magának. Itt 1872-től kezdve az első világháborúig mindig a 48-as párt jelöltjét választották meg képviselőnek. Éppen ezért a kormánypartí helyi szervezete a siker érdekében, az ellenállás ismerete birtokában mindig a legnépszerűbbnek vélt jelöltek felléptetésével kísérletezett. Ilyen megfontolásból próbálkoztak 1875-ben Jókai felléptetésével, és ezúttal nem eredménytelenül.

1875 június 8-án a szabadelvű párt hódmezővásárhelyi választmányi gyűlésén Matók Béla választmányi tag azzal érvelt, hogy ő „Jókai nevét és föllépését látja egyedül hatásosnak és célravezetőnek arra, hogy Vásárhelyt a pártviszályokat ne csak végleg megszüntesse, de a szabadelvű pártnak itt igen jelentékeny többséget, s így valódi diadalt biztosítson, melynek áldásos hatását köz- és társadalmi életünkben nemsokára tényleg is érezni fogjuk.” (Hódmezővásárhely, 1875. június 13.) Az indítványt elfogadták, és Jókai felkérésére 5 tagú bizottságot küldtek Budapestre.

A nagy író nem vonakodott a jelöltség elfogadásától, és 1875 június 15-én választási programja ismertetése céljából Vásárhelyre érkezett. Útja és fogadtatása valóságos diadalmenet volt. Az egykori helybeli újságokban e látogatásról szóló beszámolók közt lapozgatva, akár a fenti Mikszáth-idézet sorait olvasnók újra. Június 15-én de. 1/2 10-kor érkezett Vásárhelyre Szentés felől, amelynek előző nap „szintén szívesen látott vendége volt”. A fogadási menetet 24 tagú lovasbandérium nyitotta meg, majd a díszes egyenruhába öltözött tüzoltó csoport következett, ez után haladt a város négyes fogata, amelyen Jókai és a helybeli pártelnök foglalt helyet, majd mintegy 150 kocsiból álló kíséret zárta be az ünnepélyes bevonulást. 1/4 11-kor a piactéren kb. 1000–1200 hallgató előtt hangzott el a több mint egyórás programbeszéd, melynek teljes szövege „A Hon” 136. számában olvasható.

A gyűlés után délben egy órakor kb. 170 terítékes bankett keretében folyt tovább a nagy író ünneplése. A szokásos felköszöntők során Jókai Vásárhely népének hazaszeretéről beszélt. Különösen az ragadta meg figyelmét, hogy „itt nem követelnek egyebet, mint hazaszeretetet. Itt csak a hazáról szólnak, pedig elmondhatnák, mennyi panaszkodás van”.

A városból való távozás újabb ünneplések kezdetévé vált. A szomszédos Szentesen és Csongrádon június 20-án díszkapuval, hatalmas kocsikísérettel több ezres tömeg várta és köszöntötte a polgármester útján. (Hódmezővásárhely, 1875. június 20.)

A látogatással kezdődő első választási hullám elcsendesedvén, mindkét fellépő párt sajtó útján folytatta a korteshadjáratot. Jókai ellenfele Vásárhelyen Németh Albert, a 48-as párt jelöltje volt. Ellene Jókai párhívei nemcsak prózában, hanem kortesnótákkal és gúnydalokkal is agitáltak. Ezek közül nem a művészi érték, hanem a Jókai iránt megnyilvánuló szimpátia szempontjából némi érdeklődésre tarthatnak számot az alábbiak:

(Nótája: Kossuth Lajos azt üzenté.)

*Zöld toll van a kalapomon,
Jókai neve ajkamon,
A szebb jövőt szinte látom,
Mert szívemből kívánom:*

Éljen Jókai!

*Megmondjam miért éltetem?
Miért ő az én jelöltem?
Mert mint ifjú már hőn érzett
A honért, sőt küzdött vértett...*

Éljen Jókai!

Mert hű magyar, gyémánt jellem,
Féli s tisztelt az ellen,
Szava színméz, tolla arany,
S lelkében csak igazság van.

Éljen Jókai !

Vásárhelynek magyar népe,
Ne hallgass te más beszédre !
Szólt, hallottad, olvasd mit ír !
Mit ő ígér nem csalja hír . . .

Éljen Jókai !

Az ő s Németh Albert neve
Nem hangozhat egy napon se.
Kíáltsd hát, hogy őt követed,
S nem más létszen a követed . . .

Éljen Jókai !

Vagy : Kíáltsd : Jókait követem,
Nem más, ő lesz a követem !

Éljen Jókai !

Egy a sok közül,
akiket a Pegazus megrúgott.

II.

(Nótája : Ha énnékem száz forintom volna.)

Ujra derül városunk jövője,
Ha Jókai lesz a nép követje,
Ősmeri őt a világ.
Nincs az, ki nyomába hág.
Éljen Jókai !

Nem hazudik, igazat mond mindég,
Kebelében a honszerelem ég,
Beszéde imádság,
A munka drágaság,
Éljen Jókai !

Arany ember, arany tollú hősrünk,
Te éretted szól a könyörgésünk,
Ne hagyj el bennünket,
Védelmezd ügyünket,
Áldjon Isten téged !

Városunknak gazdaga, szegénye,
Értse meg, hogy mi a kor igénye,
Lenni vagy nem lenni,
Jobb jövőt teremteni,
Éljen Jókai !

Nyízsnyai Gusztáv.

III.

Lobog a nemzeti zászló
Vásárhelyen minden házból,
Vidám szellő lobogtatja,
Jókai Mór neve rajta.
Éljen Jókai !

Piros rózsza kertem dísze,
Jókai szép hazám fénye,
Rózsza ékíti süvegem,
Jókai az én követem
Éljen Jókai !

*Fehér a tisztaság színe
Tiszta a Jókai szíve,
Bölcs az esze, arany ajka.
Ami igaz, csak azt mondja.
Éljen Jókai !*

*Nem ígér ő eget, földet,
De igazán szeret minket,
És a hazát nemcsak szóval,
Hűn szolgálja tettel, tollal.
Éljen Jókai !*

*Jókai lesz hát követem,
Német Bercit nem követem,
Elég volt már az ámitás,
Itt az idő, hogy tisztán láss.
Éljen Jókai !*

Vagy : *Jókai lesz hát követem,
Német Berci nem kell nekem,
Jókait az országházba,
Bercit küldjük a kórházba,
Éljen Jókai !*

A választást július 5-én tartották. Előző nap vasárnap du. Jókai párthívei utóljára még egy 65 kocsiból álló utat tettek a városban, ezzel is igyekeztek jelöltjüket népszerűsíteni. A iótérről indultak és a város különböző kerületeiben levő olvasóköröket érintve fejezték be ünnepélyes felvonulásukat.

Az ellenjelölt es kortesei természetesen szintén „dolgoztak”, de Jókai személyes sértegetésétől általában tartózkodtak, a politikai ellenvéleményen kívül főként azt emlegették, hogy Jókai visszalépett a jelöltségtől, vagy megválasztása esetén úgy sem fogadná el a vásárhelyi mandátumot. A július 5-i választás eredménye azt igazolta, hogy Jókai nimbuszát Vásárhelyen még ezekkel a hírekkel sem lehetett megtépázni. Az 1625 szavazó közül 867-en szavaztak Jókaira és csak 756-an ellenfelére. Ezek szerint 111 szavazattöbbséggel Jókai Mórt választották meg Hódmezővásárhely képviselőjévé, aki az üdvözlésére siető küldöttséget Balatonfüreden fogadta, s úgy nyilatkozott, hogy a vásárhelyi mandátumot elfogadja és megtartja.

A „Hódmezővásárhely” c. közérdekű társadalmi hetilap július 11. számának vezércikke, miután ismerteti a városban uralkodó, politikai pártvillongásból származó áldatlan állapotokat, így folytatja : „Legyen mindenkifelett üdvözölve a név, mely győzelemre vezette a zászlót, mely a józan haladás, az igazi hazafiúi előretörékvés elvét lobogtatja közöttünk. Legyen szívünkéből üdvözölve közöttünk a Jókai Mór neve. E név varázsa teremtette meg a többséget, s e név varázsa, hisszük, fenn is fogja tartani jövőre is közöttünk”.

Nyilvánvalóan azzal a cézzal, hogy a megválasztott képviselő korán jelentkező zsenialitását a választók előtt igazolja, a „Hódmezővásárhely” 1875. augusztus 22-i száma Helmeczy „Társalkodó”-jának 1834. július 9-i számából közölte a kis versikét is, amelyet Jókai 9 éves korában egy szegény tébolyodott kéregetőről írt :

*„Olyan vagyok én, mint az olyan madársereg,
Amely eltévedvén az ég alatt cseveg,
Én is eltévedtem, elmémbe bujdosok,
Szánjatok meg kérlek, telki jó orvosok.”*

Hírek keringtek a városban arról is, hogy Jókai szeptember első felében feleségével együtt választói meglátogatása céljából Vásárhelyre érkezik. A tervezett látogatás azonban elmaradt, sőt a vásárhelyi választóknak hamarosan azt is szomorúan kellett tudomásul venniök, hogy az ellenfél híreinek volt bizonyos valóságalapja. Jókait ugyanis ekkor nemcsak a hódmezővásárhelyi, hanem a dárдай és a budapesti VIII. kerületben is megválasztották képviselőnek, s ő ez utóbbi mandátumot tartotta meg magának. Elhatározásáról alábbi búcsúlevelében értesítette választóit :

A dárдай és hódmezővásárhelyi választó közönséghez.

A legfájdalmasabb helyzetek egyike oly megtiszteltetést, amelyet polgártársaink szeretete nyújtott, köszönettel visszahárítani, mely kényszerű helyzetbe hozott engem az új választások korszaka, melyben három választó kerület bízott meg képviselővel, s azok közül egyet kell kiválasztanom a másik kettőről leköszönnöm.

Az elhatározás nem volt reámnézve könnyű, mert mind a három kerületben az önzetlen hazafiúi szeretet és személyes megbecsülés legnagyobb bizonyoságaival találkoztam.

Ha a hálaérzetre hallgatok, úgy Dárdának kell vala adnom az elsőbbséget, mely engem a múlt választások alkalmával többszörös bukás után karolt fel minden utánjárás, felszólítás nélkül, s három év alatt gyöngeségeimet megismerve, azok dacára is újra megválasztott képviselőjének.

Ha pedig a képviselői megválasztásban a dicsvágy kielégítését, a diadalt kerestem volna, úgy ezt kétségtelenül a hódmezővásárhelyben találtam volna fel; mert Magyarország legtisztább magyar népe lakta, nagyságra első sorban álló városát képviselhetni valóban ok a büszkeségre.

S midőn mégis a budapesti VIII. kerület megbizását fogadtam el, erre bizonyára nem az ösztönöz, mintha ehhez a szeretet nagyobb mértéke kötne le, vagy a főváros egyik kerületének képviselétét nagyobb tisztességnak tartanám, hanem azon helyzet, hogy itt érintkezhetem választóimmal folytonosan, itt kérhetem ki tanácsaikat válságos nagy törvényhozási feladatoknál, s választóim közvéleményét naponként figyelemmel kísérve, abból saját meggyőződésemmhez erőt merithetek.

Elhatározásomra pártnézet nem volt befolyással. Mind a kétféle párt, mely a választások alkalmával velem szemközt állott, sokkal inkább bírja tiszteltemet s hazafias törekvéseinek elismerését (bár azoknak útjait nem követem is), hogyszem azon aggodalommal küzdöttem volna, vajon nem kerül-e felül egyik vagy másik ott, ahonnan vissza fogok lépni? Meg vagyok felőle győződve, hogy tisztelt választóim nem a személyt választották meg bennem, hanem az elvet, melyen hazánk üdve alapul.

Azért kérem, maradjanak az elvnek hívei ezentúl is, s ha tőlem megvonják is a szeretetet, melyet megérdemelnem nem adatott, részesítsék abban azt, ki önök bizalmát elveink iránti hűséggel lesz szerencsés újból megnyerhetni.

Csekély személyem részéről biztosíthatom önöket, hogy életem legfelejtethetlenebb napjai közé fogom számítani azokat, melyekben önök hazafiúi lelkesedéséből nehéz pályámhoz buzdítást merithettem, s minden helyzetben, minden alkalommal fogadom és megtartom, hogy a választásaikkal megtisztelt kerületeknek hű szolgája leendek, úgy saját helyi érdekeiknek, valamint a közös haza nagy érdekeinek csekély tehetségem szerinti előmozdításában.

Az okozott keserűségért bocsássanak meg. Hazafiúi buzgalmukat jutalmazza meg a magyarok Istene.

Budapest, 1875. szeptember 9-én.

Mélyen tisztelő honfitársuk:
Jókai Mór

E levél először „A Hon” 1875. szept. 10-i, majd ennek alapján a „Hódmezővásárhely” és a „Vásárhelyi Közlöny” szeptember 12-i számában jelent meg.

Ez a visszalépés az udvarias forma és az elismerő szavak ellenére nagy csalódást és bizonyos zavart is keltett a vásárhelyi választók között. Az október 3-án tartott pótválasztáson világosan kiderült az is, hogy az előbbi eredmény alakulásában milyen szerepe volt Jókai személyes varázsának.

A szabadelvű párt jelöltje ekkor Jókai helyett Herczegh Mihály budapesti jogászprofesszor volt, a 48-as párt pedig újból Németh Albertet léptette fel. A pótválasztáson az eredmény így alakult: az 1637 szavazat közül Herczegh kapott 613-at, Németh Albert pedig 1019-et, tehát 406 szavazattöbbséggel ez utóbbi jelöltet választották meg, Hódmezővásárhely országgyűlési képviselőjévé. Az eredmény világosan bizonyítja, hogy 254 választó, tehát Jókai híveinek csaknem harminc százaléka, az előző választáson tulajdonképpen nem a szabadelvű párt jelöltjére, hanem a *nagy íróra* adta szavazatát.

*

A kormánypárti programmal szereplő Jókai valóban távol áll a márciusi ifjak forradalmi hazafiasságától, de írói nagyságát és népszerűségét talán az érzékelteti legjobban, hogy híveinek létszámban megcsappant tábora ennek ellenére még mindig elég nagy volt e politikai gyengeség feledtetésére és újabb sikerek biztosítására.